

"Pressat läge"

Svensk ekonomi är på väg ut ur finanskrisens järngrepp, men greppet släpper inte taget helt. Under flera år framöver kan vi räkna med fortsatt stramare utlåning till i synnerhet företag, och en trög återhämtning i ekonomin. Återhämtningen kan emellertid påskyndas med strukturella åtgärder som underlättar investeringar och ökar tillgången på arbetskraft som matchar företagens behov.

Utvecklingen i svensk ekonomi utmärker sig nu genom att det är ovanligt stora skillnader mellan branscher och företag när det gäller efterfrågan, produktion och lönsamhet. Kostnadstrycket är ovanligt högt i förhållande till den låga efterfrågan. Dessutom räknar vi med fortsatt kreditåtstramning. Därmed pressas även investeringarna i både fysiskt och immateriellt kunskapskapital och strategiskt kapital, vilket också håller nere produktiviteten.

Tjänstesektorn kom sist in i lågkonjunkturen, men kommer först ut ur den, vilket förklaras av att efterfrågan från andra sektorer än industrin hållits uppe relativt väl av både stimulanser och andra skäl. Inom tjänstesektorn faller sysselsättningen betydligt mindre än inom varuproduktionen. De särskilt stora neddragningarna inom exportindustrin ser vi som mycket allvarliga, då ekonomin i så hög grad bygger på export, där tjänsteinnehållet fått en allt större betydelse.

Almega är de svenska tjänsteföretagarnas arbetsgivar- och intresseorganisation. Almega har cirka 9 726 medlemsföretag i sju förbund, som tillsammans representerar ett 60-tal branscher inom tjänstesektorn. Medlemsföretagen har sammanlagt cirka 468 000 anställda. Förbunden arbetar med de frågor som rör respektive bransch. Arbetsgivarförbunden bildar tillsammans Almega och ingår i Svenskt Näringsliv.

- Almega Samhallförbundet
- Almega Tjänsteförbunden
- Almega Tjänsteföretagen
- Bemanningsföretagen
- IT&Telekomföretagen inom Almega
- Medieföretagen
- Vårdföretagarna

Almegas konjunkturutsikter sammanfattar konjunkturläget och utsikterna för de närmaste två åren i svensk ekonomi. Rapporten innehåller en prognos för Sveriges produktion (BNP) och arbetsmarknad, med särskild fokus på tjänstesektorns inverkan på ekonomin.

Rapporten ges ut två gånger per år, vår och höst, med start i oktober 2008.

För ytterligare upplysningar om Almegas konjunkturutsikter, kontakta:

Lena Hagman
chefekonom, Almega
tel. 08-762 69 61,
mobil. 0761-08 82 51
lena.hagman@almega.se

Innehåll

1	Uppsummering	4
2	Almegas konjunkturutsikter i siffror.....	5
3	Stora ekonomier leder återhämtningen.....	7
4	Euroområdet ligger efter	11
5	Svensk tillväxt kommer åter på plus, men finanskrisen fortsätter att spöka	15
6	Tillväxten i tjänstesektorn bärs upp av efterfrågan från flera sektorer	20
7	Nyheter på arbetsmarknaden.....	25
8	Fallet Sverige – vad ligger bakom den fallande produktiviteten? ..	29

1 Uppsummering

Vägen ut ur finanskrisens järngrepp har gått något lättare än de flesta räknade med i våras, vilket i hög grad kan förklaras av omfattande stimulansåtgärder från både regeringar och centralbanker runt om i världen. Ändå kan de dämpande effekterna av den globala finanskrisen på investeringar och konsumtion väntas dröja sig kvar under flera år framöver. Almega räknar med att Sveriges BNP i år minskar med 4,5 procent, och stiger långsamt de närmaste åren, med 0,7 procent 2010 och med 2,5 procent 2011.

Utvecklingen i svensk ekonomi utmärker sig nu genom att det är ovanligt stora skillnader mellan branscher och företag. Det gäller efterfrågan, produktion och lönsamhet. Medan särskilt exportföretag fortsatt att dra ned produktionen till en kraftigt nedpressad efterfrågan globalt, har viss tjänsteproduktion varit mindre konjunkturkänslig, och dessutom gynnats av olika stimulansåtgärder.

Det som också utmärker läget inom näringslivet nu är ett fortsatt och ovanligt högt kostnadstryck i förhållande till den låga efterfrågan. Dessutom pressas företag av fortsatt kreditåstramning från banker. Industrin drar ner på arbetskraften i högre grad än tjänsteproducenter, men kostnadstrycket är ändå fortsatt högt, eftersom försäljningen per sysselsatt är fortsatt låg och väntas repa sig i långsam takt. Samtidigt tenderar framförallt kunskaps- och arbetskraftsintensiva företag att behålla kvalificerad arbetskraft trots svag efterfrågan. Läget är exceptionellt, och gamla prognosmodeller fångar inte in alla aspekter av finanskrisens effekter.

Mot denna bakgrund kommer kostnadstrycket att bidra till högre inflation, och slå mycket olika inom branscher och företag. Det finns också en risk för att Riksbankens räntehöjningar kan komma snabbare än väntat, redan under tredje kvartalet nästa år. Särskilt exportindustrin drabbas av kostnadstrycket, och risken är stor att företag och arbetskraft slås ut permanent. Det vore ytterst allvarligt, eftersom Sveriges ekonomi är så export- och importberoende. Tjänsteexporten, som vuxit starkt under de senaste åren, utgör nu 1/3 av den totala exporten. Nu gäller det att få tillbaka fler starka, konkurrenskraftiga exportföretag.

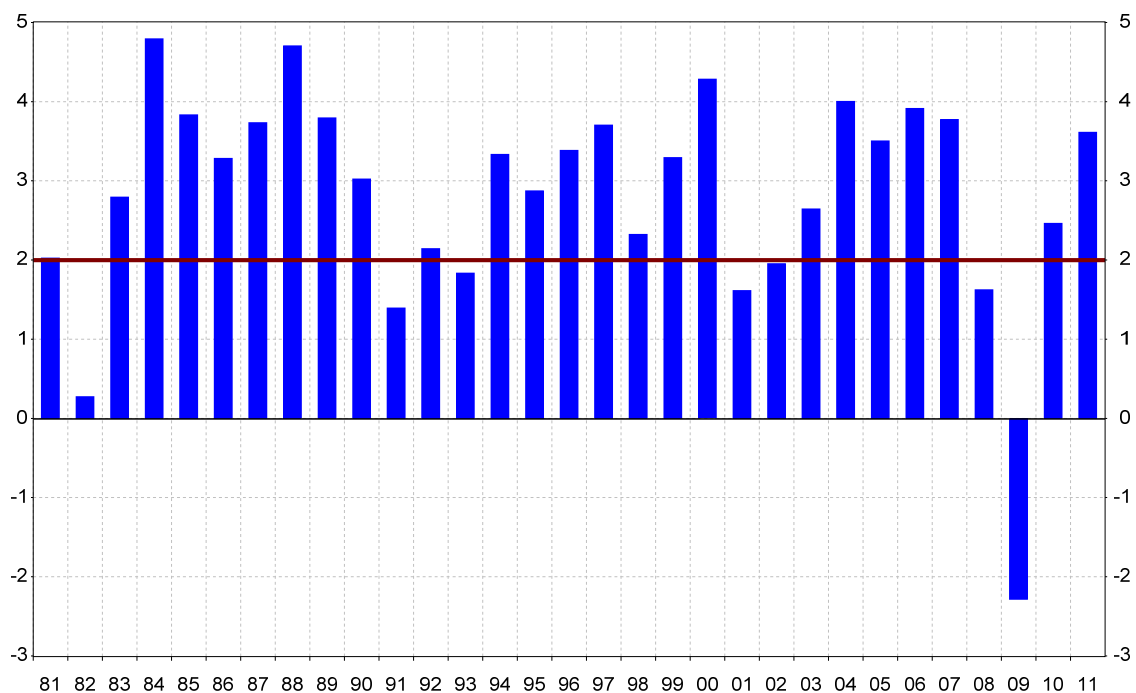
Tjänstesektorn kom sist in i lågkonjunkturen, men kommer först ut ur den, vilket förklarar varför sysselsättningen inte fallit snabbare totalt sett. Almega räknar, liksom i våras, med att fallet i sysselsättningen totalt i landet begränsas till knappt 200 000 under 2009-2011, varav industrin svarar för 120 000, och tjänstesektorn totalt cirka 60 000. Det är ändå givetvis allvarligt, eftersom en så stor del av exportindustrin drar ned på kapaciteten. En räddning som skulle kunna skynda på återhämtningen vore om regeringen satte in åtgärder för att underlätta investeringar i både immateriellt och fysiskt kapital, samt för att öka tillgången på arbetskraft som matchar företagets behov. Det skulle bidra till en snabbare återhämtning av Sveriges internationella konkurrenskraft, som är så avgörande för hur snabbt ekonomin kan komma på fötter.

Lena Hagman, Almegas chefekonom, 9 november 2009

2 Almegas konjunkturutsikter i siffror

I våras avlöste en strid ström av allt dystrare konjunkturprognoser varandra. Almegas prognos från april var bland de mer positiva och visade på en starkare utveckling för tjänstesektorn och ekonomin som helhet. Vi räknade med att sysselsättningen skulle falla i betydligt mindre grad inom tjänstesektorn än inom industrin. Utvecklingen under andra och tredje kvartalet har visat sig bättre än väntat. Efter sommaren har det därför kommit en ny ström, men med uppjusterade tillväxtprognoser. Dessa prognoser är däremot nu dystrare för arbetsmarknaden, medan vår egen prognos på det området är ännu ljusare för tjänstesektorn, men mörkare för industrin. Vår nya prognos landar på en något långsammare svensk produktionstillväxt än vi räknade med i våras, både för i år och nästa år. Det beror framför allt på att vi nu räknar med ett kraftigare fall för investeringarna och exporten. Den främsta förklaringen till den sämre utvecklingen är finanskrisens fortsatta effekter på investeringar och efterfrågan från omvärlden.

Diagram 1 Global tillväxt, procentuell förändring perioden 1981-2011

Källa: Oxford Economic Forecasting.

Världen har inte upplevt ett så kraftigt fall i produktionen under ett år som i år. Under de senaste decenniernas lågkonjunkturer har den globala tillväxten kommit ned under 2 procent, som i början av 1980-talet och 1990-talet samt 2001-2002, men aldrig under nollstrecket. Vi utgår i vår prognos från ett fall i den globala produktionen i år på 2,3 procent. Vi räknar också med att den globala tillväxten kommer upp över två procent

igen under de närmaste två åren. Osäkerheten är emellertid fortfarande stor om de kvarstående effekterna av både finanskrisen och alla stimulanser som satts in av regeringar och centralbanker runt om i världen. De närmaste årens utveckling kommer också bero på strukturella förändringar inom produktionen i olika länder, och vilka åtgärder som kommer att sättas in för att snabba upp återhämtningen. Vi ser därför värdet av att även följa de strukturella förändringar som pågått och fortsätter framöver. Därför tar vi också upp sådana faktorer i denna rapport, såsom sambandet mellan tjänstesektorn och efterfrågan från olika sektorer, samt olika faktorer som påverkar tillväxten och produktivitetens utvecklingen.

Tabell 1 Almeegas konjunkturprognos, november 2009

	Nivå	Procentuell förändring			
	Mdr kr 2008	2008	2009	2010	2011
Hushållens konsumtionsutgifter	1466,9	-0,2	-1,0	1,5	2,0
Offentliga konsumtionsutgifter	834,4	1,5	1,2	1,1	-0,2
Statliga	219,5	0,2	3,0	2,7	0,0
Kommunala	614,9	2,0	0,5	0,5	-0,3
Fasta bruttoinvesteringar	615,5	2,7	-17,4	-5,5	3,7
Lagerinvesteringar, (bidrag till BNP-tillväxten)	5,4	-0,6	-0,8	0,5	0,3
Export	1711,5	1,8	-15,5	0,4	5,2
Export av varor	1207,7	1,1	-21,5	-3,0	5,0
Export av tjänster	503,7	3,7	-1,0	7,0	5,5
Import	1476,8	3,0	-17,7	0,2	6,4
Import av varor	1080,8	2,2	-22,0	-1,0	7,0
Import av tjänster	396,0	5,0	-6,0	3,0	5,0
BNP	3156,9	-0,2	-4,5	0,7	2,5
BNP kalenderkorrigerat		-0,4	-4,4	0,4	2,5
Nyckeltal och antaganden:					
Nettoexporten, bidrag till BNP-tillväxten		-0,4	-0,1	0,1	-0,1
Öppen arbetslöshet, ILO:s definition (procent av arbetskraften)		6,2	8,5	9,2	9,5
Sysselsättning (AKU), 15-74 år, förändring i procent		1,2	-2,7	-1,3	-0,3
Produktivitetsförändring i näringslivet, kalenderkorrigerat		-2,3	-2,9	2,3	2,7
Produktionsvolym, tjänsteproducenter, kalenderkorrigerat		0,3	-2,2	1,0	2,3
Produktionsvolym, tillverkningsindustrin, kalenderkorrigerat		-3,8	-19,0	3,0	4,5
KPI, årsgenomsnitt		3,4	-0,3	1,4	2,6
KPIF, årsgenomsnitt		2,7	1,9	1,8	1,8
Hushållens sparkvot inkl. PPM-sparande (%)		12,1	14,2	14,4	14,2
Real disponibel inkomst, förändring		3,3	1,6	0,9	1,7
Sveriges exportmarknadstillväxt		3,0	-14,6	4,2	7,6
Ränta, 10-åriga statsobligationer, december		2,7	3,5	3,9	4,2
Reporäntan, december		2,00	0,25	1,50	3,00

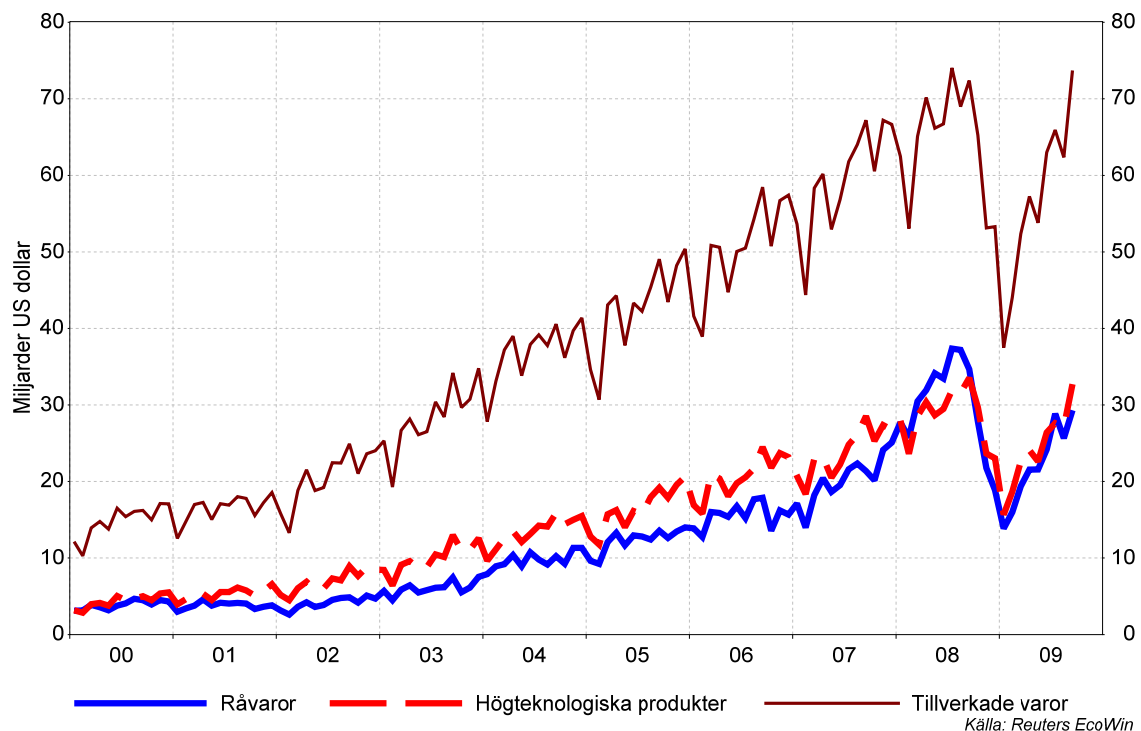
Källa: SCB, *Oxford Economic Forecasting* samt Almega för prognosåren 2009-2011.

3 Stora ekonomier leder återhämtningen

I vår förra konjunkturrapport från april letade vi ännu efter tecken på att konjunkturen skulle börja vända i USA. Utgångspunkten var att om USA lyckas få bukt med finanskrisen och stimulera hushållens konsumtion och företagens investeringar kommer det ge positiva återverkningar på länder med USA som stor marknad, däribland Sverige. Vi förutspådde att några av de första tecknen på en konjunkturvändning borde komma på USA:s bostadsmarknad under våren eller sommaren. Mycket riktigt visade det sig senare att de amerikanska hushållens köp av bostäder började stiga i april, vilket blev ett av de första tecknen på den begynnande återhämtningen.

Dessutom har Kinas ekonomi visat tidiga tecken på ökande tillväxt, från - enligt den kinesiska regeringens egna mått ”låga” - 6,1 procent första kvartalet i år till 7,9 procent under det andra och hela 8,9 procent ökning under det tredje. Kinas regering har som mål att höja takten till 8 procent i år med hjälp av stimulansåtgärder, varav över hälften utgör infrastrukturinvesteringar. Stimulanserna gynnar främst den inhemska produktionen, men kan även gynna utländska producenter. Kinas import har ökat från början av året för en rad produkter, från råvaror till högteknologiska produkter, se diagram 2. Sveriges export till Kina har också ökat starkt hittills i år och Kina har avancerat till Sveriges tionde största exportmarknad.

Diagram 2 Kinas import, miljarder US dollar per månad, till och med september 2009

Första kvartalet i år uppvisade USA:s totala produktion, BNP, det största fallet under finanskrisen, 6,4 procent från det föregående kvartalet uppräknat till årstakt. Därefter bromsade fallet in påtagligt under andra kvartalet, och under årets tredje kvartal steg BNP med 3,5 procent. Därmed räknar vi med att recessionen i USA upphört.¹

Bakom uppsvinget i USA:s produktion under andra halvåret ligger framför allt ett så kallat lageromslag. Lagren inom näringslivet har under recessionen dragits ned kraftigt, och nu kan företagen möta efterfrågan genom att börja öka produktionen i stället för att möta den genom att minska på lagren av färdiga varor. Även om lagren totalt sett fortsätter att minska, kommer minskningen vara betydligt mindre omfattande än tidigare. Lagerförändringen kommer därmed att slå om från att ha bidragit kraftigt negativt till BNP-tillväxten, till att bidra starkt positivt.

Återhämtningen hänger också på att de omfattande finans- och penningpolitiska stimulansåtgärderna fortsätter att verka i ekonomin. Under tredje kvartalet bidrog exempelvis stödpengarna för bilinköp till den ökade BNP-tillväxten. Dessa "cash for clunkers" har nu upphört. Andra omfattande stimulansåtgärder har dock inte dragits tillbaka ännu, även om olika strategier för "exit" börjat diskuteras inom regeringar och centralbanker sedan i somras.

Det mastodonta stimulanspaket för USA som ställdes upp av den nya USA-administrationen i februari/mars ska spenderas enligt plan under ännu åtminstone ett år. Totalt beräknades cirka 5,5 procent av USA:s BNP användas i stimulansåtgärder under 2009-2010.

De åtstramande effekterna av den globala finanskrisen på investeringar och konsumtion kan trots alla stimulanser väntas dröja sig kvar under flera år framöver. IMF:s senaste beräkningar av de totala förlusterna inom finanssektorn i världen kommer att summiera till astronomiska 3 400 miljarder dollar under perioden 2007-2010.² Av bankernas förväntade förluster återstår mer än hälften att skrivas av enligt IMF:s uppskattningar. De nya reglerna från Baselkommittén med sina 27 medlemsländer, stipulerar att banker måste ha en större andel eget kapital, som en buffert för att hantera eventuella framtida förluster, kommer sannolikt också bidra till en försiktigare utlåning. Alla större banker måste börja tillämpa reglerna senast i slutet av 2010. Icke-finansiella företag kommer därmed få svårare att få banklån även av den anledningen. Dessutom räknar vi med att dessa företag kommer att vara avvaktande inför att göra investeringar så länge det råder osäkerhet om styrkan i upphämtningen av efterfrågan från hushåll och företag.

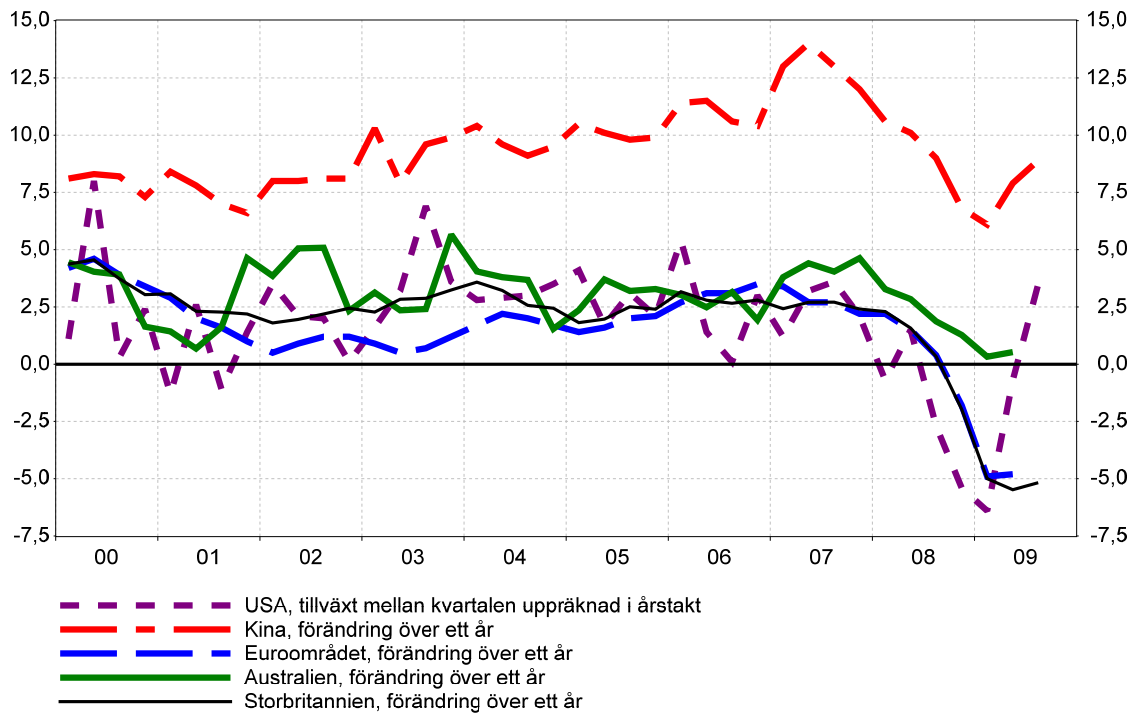
Förutom låga investeringar kommer hushållens konsumtion att hållas tillbaka i länder där värdet på hushållens tillgångar fallit kraftigt, som på bostäder, aktieinnehav med mera. Samtidigt väntas den svaga produktionstillväxten framöver hålla tillbaka

¹ En "recession" brukar definieras som fallande BNP minst två kvartal i rad.

² IMF, *Global Financial Stability Report*, oktober 2009.

efterfrågan på arbetskraft, vilket ger en långsam inkomstutveckling för hushållen. De kommer också att öka sitt sparande för att klara den kärva ekonomin.

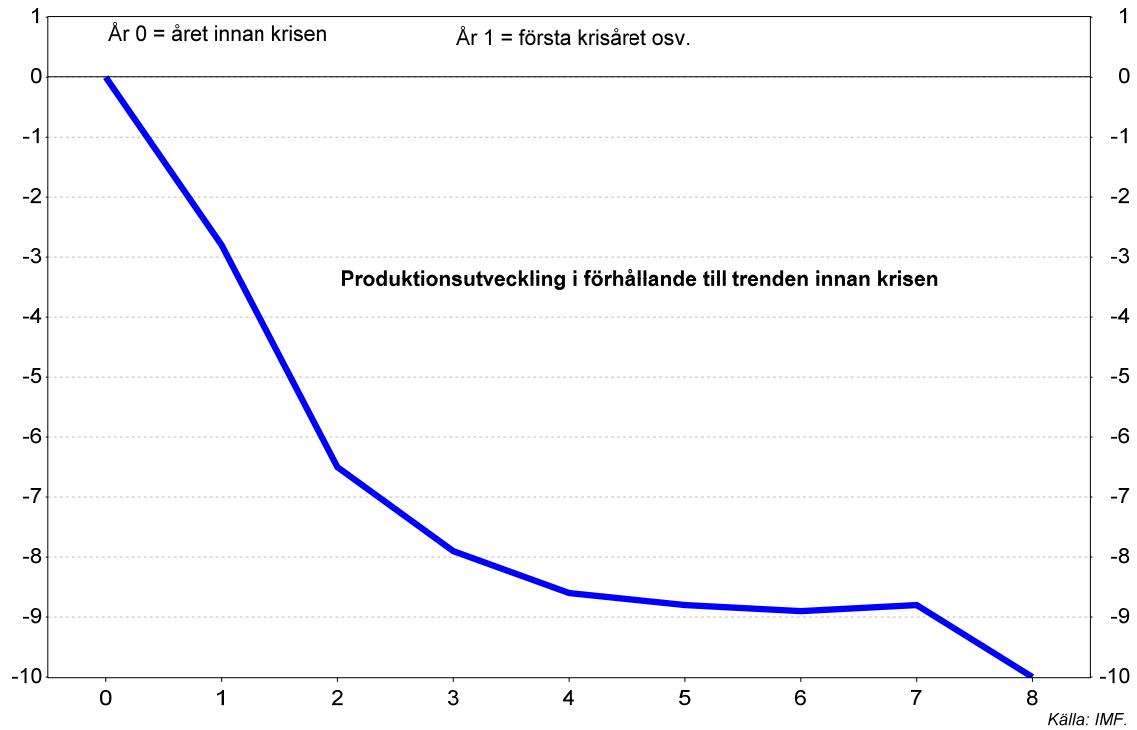
Diagram 3 BNP-tillväxten i några stora ekonomier, procentuell förändring, fasta priser

Erfarenheter av ett stort antal bankkriser i en rad länder under de senaste fyra decennierna visar att dessa brukar få en långdragen effekt på ländernas produktionsnivå.³ Åtta år efter krisens början ligger produktionsnivån i genomsnitt 10 procentenheter under den nivå som hade varit om produktionen utvecklats enligt trenden innan krisen, se diagram 4. Erfarenheten är alltså att de flesta länders produktionsnivå inte når upp till den tidigare trendens nivå på medellång sikt. Däremot brukar tillväxttakten för produktionen återgå till den takt som rådde i genomsnitt innan krisen. Lägre investeringar, sysselsättning och produktivitet bidrar till det utdragna produktionstappet (se även sid. 32). Stimulans- men även strukturella åtgärder, kan emellertid snabba på upphämtningen enligt IMF:s slutsatser av sin forskning och de historiska erfarenheterna från olika länder.

³ Se vidare IMF, *World Economic Outlook*, oktober 2009, kapitel 4.

Diagram 4 BNP-utvecklingen efter bankkriser, skillnad i procentenheter mot trenden innan krisen

4 Euroområdet ligger efter

Euroområdet har också drabbats hårt av den globala finanskrisen och raset i efterfrågan på stora exportmarknader. Den kraftigaste nedgången i produktionen kom under första kvartalet i år, och BNP för hela området låg kvar på samma låga nivå under andra kvartalet, se diagram 3. Euroområdet ligger något efter USA och Kina i återhämtningen, men flera indikatorer talar för att tillväxten även där kommer att öka farten under andra halvåret.

Även inom EU har regeringarna vidtagit åtgärder för att få finanssystemet att fungera mer normalt, motverka kreditåtstramningen och sänka lånekostnaderna för hushåll och företag. Stimulansåtgärderna i kombination med ökad efterfrågan från exportmarknaderna bidrar nu till att även ekonomierna i EU-området börjar kvickna till.

Diagram 5 Stockholmsbörsen, OMXSPI, index 100 är starten på respektive nedgångsfas (x-axeln visar antal dagar från inledningen av nedgångsfasen)

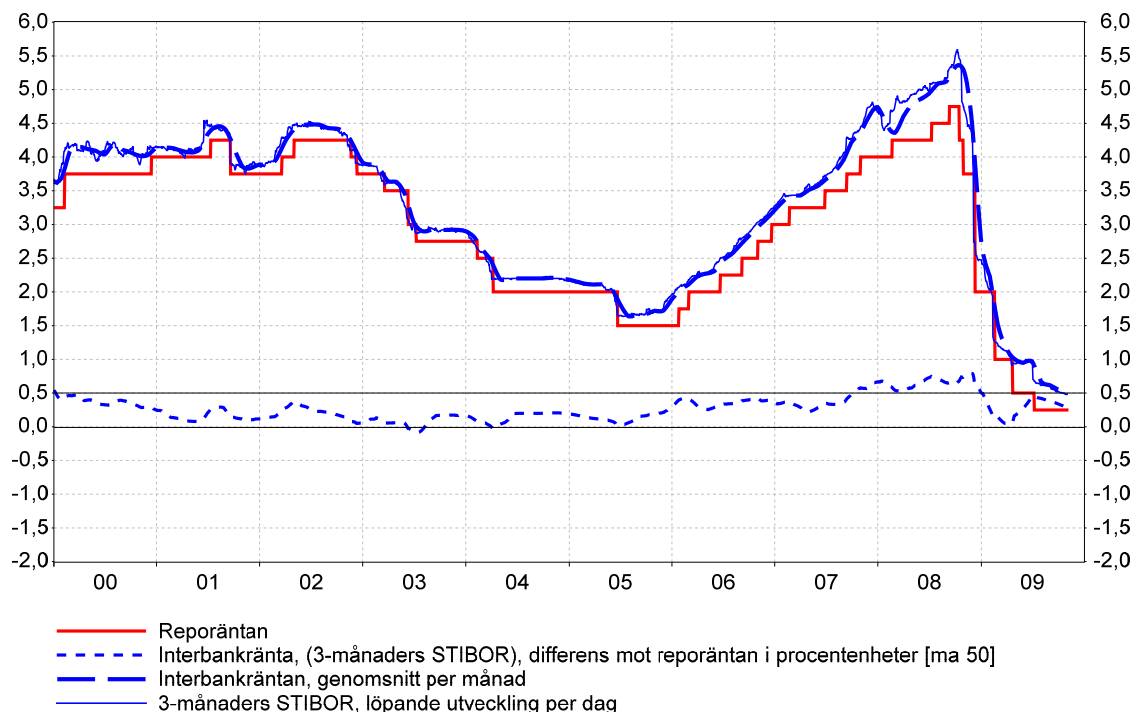
Förtroendet inom finanssystemet ser nu ut att ha repat sig hyggligt och systemet verkar fungera mer normalt, det vill säga, benägenheten att ta risk, öka utlåningen samt investera i finansiella värdepapper med mera har i viss mån återvänt. Detta återspeglas inte minst i den kraftiga uppgången på aktiebörser runt om i världen sedan mars. Exempelvis har Stockholmsbörsen vänt uppåt i år, efter den kraftiga nedgången under den senaste hösten och vintern, och ligger nu till och med något över den nivå som

rådde i augusti 2008, innan raset, som inleddes i september. Det är ändå över hälften kvar att återhämta för att nå upp till den tidigare toppnivån i mitten av juli 2007. Det kan komma att ta tid innan aktiemarknaden kommer tillbaka till samma nivå som innan finanskrisen. Efter att IT-bubblan sprack i mars 2000 och borsindex nått botten i oktober 2002 tog det exempelvis över fyra år innan aktiemarknaden kom tillbaka till nivån innan börsrasen.⁴

Centralbanker, som exempelvis Bank of England och ECB, inledde under förra hösten kraftiga räntesänkningar för att motverka en ännu allvarligare inbromsning i ekonomin. Ännu ligger flertalet styrräntor kvar på dessa rekordlåga nivåer, och det kommer få signaler om att de kommer att börja höjas inom kort. I Australien däremot började styrräntan höjas i oktober och senast i början av november, till 3,50. Norges centralbank följde efter och höjde styrräntan i slutet av oktober, till 1,50, med motiveringen att den ekonomiska återhämtningen i Norge går snabbare än väntat. Det är ändå stora skillnader i återhämtningen mellan länder. Bank of Englands styrränta väntas ligga kvar på 0,5, den Europeiska centralbanken på 1,0 och *Fed funds rate* i USA i ett intervall på 0-0,25 procent en bra bit in på nästa år, för att nämna några exempel.

Bankernas interbankräntor, det vill säga de räntor bankerna betalar för lån mellan varandra, steg kraftigt i oktober förra året i samband med den eskalerande oron på finansmarknaden efter Lehman Brothers konkurs. Nu ligger interbankräntorna på betydligt lägre nivåer än innan finanskrisen trappades upp sommaren 2007, se diagram 6. Exempelvis har 3-månaders interbankräntan i Sverige (Stibor) fallit från toppen på 5,6 procent i oktober förra året till strax under 0,5 procent. Skillnaden mot reporäntan har också kommit ned till de mer normala nivåer som rådde innan finanskrisen, med en variation i intervallet 0 – 0,5 procent.

⁴ Uppgiften samt underlaget till diagram 5 är hämtade från presentation av Jonas Råsbrant och Adri De Ridder, Högskolan på Gotland, 2009.

Diagram 6 Reporäntan och interbankräntan

Källa: Reuters EcoWin

Vidare har skillnaden mellan tremånaders bolåneräntor och reporäntan krympt till cirka 1,25 procentenheter. De rörliga bolåneräntorna ligger alltså för tillfället kring 1,5 procent.

I mars började centralbanken i USA köpa stora belopp i statsobligationer för att därigenom pressa ned räntorna på längre löptider och ytterligare lätta på lånekostnaderna för företag och hushåll. Samtidigt motverkas en nedgång för de långa räntorna i samband med att fler länder nu ökar sitt lånebehov för att finansiera växande offentliga budgetunderskott. De långa räntorna kan därför förväntas stiga under de närmaste åren.

För att summera utgår vi i vår prognos för Sveriges ekonomi från de tillväxtutsikter som sammanfattas för några av Sveriges största exportmarknader i tabell 2 nedan. Där framgår också att vi utgår från att Sveriges exportmarknadstillväxt i år minskar med nära 15 procent, ökar med cirka 4 procent nästa år och med mer normala 7,6 procent 2011. Den genomsnittliga årliga tillväxttakten för Sveriges exportmarknad för hela perioden 1981-2008 ligger på nära 6 procent.

Tabell 2 Internationella förutsättningar

Ranking 2009	Sveriges största exportmarknader	och deras BNP-tillväxt:		
		2009	2010	2011
1	Norge	-1,5	0,8	2,0
2	Tyskland	-5,1	1,0	1,6
3	Danmark	-2,8	1,9	2,5
4	Storbritannien	-4,4	0,7	2,2
5	USA	-2,7	2,3	3,2
6	Finland	-5,5	0,4	2,6
7	Frankrike	-2,1	0,9	1,5
8	Nederländerna	-4,4	-0,2	1,7
9	Beligen	-3,4	0,1	1,4
10	Kina	8,1	8,6	8,9
	Euroområdet	-4,0	0,6	1,6
	EU totalt	-3,6	0,6	1,8
	Världen	-2,3	2,5	3,6
	Sveriges exportmarknadstillväxt	-14,6	4,2	7,6

Källa:

prognoser från *Oxford Economic Forecasting*, september 2009.

5 Svensk tillväxt kommer åter på plus, men finanskrisen fortsätter att spöka

Sveriges totala produktion, BNP, ser ut att ha bottnat under första kvartalet i år, men uppgången från den kraftigt lägre nivån under finanskrisen blir sannolikt långdragen och trög. BNP kommer att fortsätta falla under tredje kvartalet jämfört med den relativt höga nivån tredje kvartalet 2008. Det stora fallet kom ju fjärde kvartalet förra året, och i jämförelse med det kvartalet räknar vi med att BNP kommer visa en ökning fjärde kvartalet i år. Redan under andra kvartalet började BNP stiga jämfört med det föregående kvartalet, om än med svaga 0,2 procent. Vi räknar emellertid med en ännu lite starkare tillväxt mellan andra och tredje kvartalet. Den förklaras främst av att tjänsteproduktionen förutses ta lite mer fart, vilket Almeegas tjänsteindikator från augusti pekat på. Vår BNP-prognos för helåret 2009 landar på ett produktionsfall med 4,5 procent. Liksom den tröga återhämtning i världsekonomin som vi utgår ifrån under de närmaste åren, räknar vi med en liknande tröghet för Sveriges ekonomi. Vår prognos är att BNP växer med endast 0,7 procent nästa år, och med 2,5 procent 2011.

Hushållens konsumtion väntas visa en viss ökning under andra halvåret i år, säsongrensat jämfört med första halvåret. Fallet i hushållens konsumtion, som inleddes i början av 2008, upphörde under andra kvartalet i år, då konsumtionen var oförändrad från föregående kvartal. Särskilt konsumtionen av dagligvaror, men under sommaren även av sällanköpsvaror, har ökat. Däremot har inköpen av personbilar fortsatt att minska. Minskningen var mest dramatisk under fjärde kvartalet i fjol. Personbilsregistreringarna under de senaste månaderna minskade, men i betydligt mindre grad än tidigare.

De rekordlåga bolåneräntorna, inkomstskattesänkningar, reallöneökningar, ROT- och RUT-avdrag och börsuppgången från mars, är några förklaringar till varför hushållen börjat lätta på plånboken för viss typ av konsumtion. Ännu en delförklaring kan vara att en allt större och övervägande del av hushållen räknar med att Sveriges ekonomi kommer att förbättras under det närmaste året, enligt KI:s barometer. Oro för ökad arbetslöshet verkar så här långt inte dra ned konsumtionen. Antalet varsel om uppsägning har minskat sedan i vintras och var i oktober mindre än en tredjedel så stora som i oktober förra året, då de började öka kraftigt. Försämringen på arbetsmarknaden har hittills inte blivit lika djup som många befariat, vilket kan ha inverkat positivt på hushållens förväntningar om ekonomin och påverkat konsumtionen uppåt.

Den låga *inflationen* från oktober förra året utgör också en lättnad för hushållen. Exempelvis har minskade bensinpriser dragit ned inflationen i år, men framför allt är det de kraftigt lägre bolåneräntorna som bidragit. Om vi räknar bort effekterna av bolåneräntorna och energipriserna har inflationen hittills i år legat i genomsnitt på 2 procent.

Den försvagade kronkursen jämfört med förra året motverkar ett större fall i konsumentpriserna genom att dra upp importpriserna för konsumtionsvaror. Hushållens ökade konsumtion från i somras ser nu dessutom ut att bidra till att priserna inom sällanköpshandeln höjs. Almegas prisindikator tyder på just detta. Prisökningstakten för varaktiga konsumtionsvaror i producentledet för den svenska marknaden har varit relativt hög enligt den statistik som kommit in för det senaste kvartalet, nära 6 procent. Ökningen ser emellertid ännu inte ut att ha slagit igenom helt i konsumentledet. Vi kan därför vänta oss att genomslaget kommer mot slutet av året, det vill säga större prisökningar inom handeln.

Kostnadstrycket inom näringslivet har ökat kraftigt under de senaste åren med fallande produktivitet. Vi räknar med en ovanligt långsam återhämtning av produktiviteten och arbetskostnaderna per producerad enhet under de närmaste två åren. Produktiviteten börjar stiga, men långsamt (se vidare sid. 26). Kostnadstrycket kommer därmed fortsätta att sätta press uppåt på priserna. Företagen behöver höja priserna för att klara sina kostnader.

Från och med november kommer inflationstakten att slå om och stiga igen, då effekterna på 12-månaderstalen för KPI av förra årets kraftiga räntenedgång i stort sett upphör. Vi räknar med att konsumentprisindex för helåret 2009 i genomsnitt kommer att minska med några tiondelar jämfört med förra året. Under de närmaste två åren räknar vi med en upptrappning av inflationen. Det beror främst på att bolåneräntorna knappast faller mer, samt att Riksbanken börjar höja reporäntan, och tidigare än vad dess direction hittills indikerat med sin räntebana för de närmaste åren. Dessutom väntas energipriserna stiga under perioden. KPI beräknas stiga med 1,4 procent 2010 och med 2,6 procent 2011.

Utifrån förutsättningarna i vår prognos kommer vi fram till att hushållens reala disponibla inkomster i år ökar med 1,6 procent. Det talar för ökad konsumtion, samtidigt som den högre arbetslösheten kommer att bidra till ökat sparande. För helåret 2009 räknar vi med att konsumtionen kommer att ligga en procent under förra årets nivå. Nästa år fortsätter arbetslösheten att stiga, men försämringen på arbetsmarknaden kommer att avta i takt med ökad inhemsk och internationell efterfrågan. Det kommer emellertid dröja till efter 2011 innan sysselsättningen börjar öka igen. I första hand kommer antalet arbetade timmar börja öka 2011. Realinkomsterna bedöms stiga med knappt 1 procent 2010 och med 1,7 procent 2011, enligt vår prognos. Konsumtionen bedöms stiga med 2 procent 2011. Hushållens sparande fortsätter ändå att vara högt, då det som andel av disponibel inkomst ligger kvar på över 14 procent.

Offentlig konsumtion var 1,4 procent högre under första halvåret i år jämfört med motsvarande period 2008. De kommunala utgifterna för tjänster som drivs av privata företag, såsom äldreomsorg, skolor och förskolor, har fortsatt att öka. Det avspeglas i en jämfört med andra branscher fortsatt stark tillväxt inom utbildning, hälso- och sjukvård samt omsorg i näringslivet, där förädlingsvärdet ökade med drygt 6 procent under första halvåret jämfört med motsvarande period 2008.

Den starkare utvecklingen, på framför allt arbetsmarknaden, än vad regeringen räknat med har gett högre skatteintäkter än väntat. Dessutom har utgifter för sjukersättningar minskat, liksom ränteutgifter, med de rekordlåga räntenivåerna. Det har skapat ett större utrymme för finanspolitiska åtgärder, såsom utökad jobbskatteavdrag, ytterligare infrastrukturinvesteringar samt ökade resurser till kommunerna, som totalt får 16 miljarder i stimulanser.

Investeringarna faller i år kraftigt enligt vår prognos, totalt med drygt 17 procent, se tabell 3 nedan. Fallet förklaras av den svaga efterfrågan och mycket lågt kapacitetsutnyttjande i framförallt industrin, men även av att företag har svårare att få lån för investeringar. Drygt en tredjedel av företagen inom näringslivet har nu svårare eller avsevärt svårare att finansiera sin verksamhet, enligt KI:s senaste konjunkturbarometer. Drygt hälften svarar att det beror på svårigheter att få banklån. SCB:s finansmarknadsstatistik visar att bankernas samlade utlåning minskat sedan mars. Under sommaren minskade utlåningen till icke-finansiella företag, medan den ökade något till hushåll. I september accelererade utlåningen till hushållen, men fortsatte att minska till företagen. Medan storföretag kan ha lättare att få lån, både i Sverige och utomlands, är det sannolikt svårare för mindre och medelstora samt nystartade företag.

Riksbankens direktion har vid sina tre senaste penningpolitiska möten, i juli, september och oktober, beslutat att banken ska erbjuda ettåriga lån till banker (det senaste beslutet avser 11 månaders lån), till fast ränta på låga 0,4 procent, som omfattar totalt 300 miljarder kronor. Men, dessa förmånliga lån har alltså inte lett till någon ökning av utlåningen till företag. I stället har bankerna valt att dra ned på sina egna lånekostnader genom att lägga om gamla, dyrare lån till Riksbankens mycket förmånliga.

Bankernas kreditåtstramning bidrar till de lägre investeringarna inom näringslivet. Företag är också ovanligt pressade av för höga kostnader i förhållande till försäljningsintäkterna i stora delar av näringslivet, vilket den fortsatt fallande produktiviteten där indikerar. Osäkerheten om styrkan i konjunkturen under de närmaste åren bidrar också till försiktigheten. Den tröga återhämtning i efterfrågan som vi räknar med för de närmaste två åren, och finanskrisens återhållande återverkningar på bankernas benägenhet att bevilja företagslån, förklarar varför vi räknar med mycket låga investeringar även framöver, se tabell 3 nedan.

Tabell 3 Fasta bruttoinvesteringar

	Mdr kr Fasta priser, procentuell förändring			
	2008	2009	2010	2011
Industrin	97,4	-22,0	-13,0	5,0
Byggindustri	21,1	-55,0	-12,0	20,0
Tjänstproducenter	335,0	-25,0	-5,0	5,0
Offentliga myndigheter	96,3	10,0	-4,0	1,0
Totala fasta bruttoinvesteringar	615,5	-17,4	-5,5	3,7

Källa: SCB, nationalräkenskaperna, Almega.

Investeringsrasen förklaras i hög grad av minskade maskininvesteringar, men tjänstproducenternas investeringar väntas i år falla något mer än industrins. Investeringarna inom tjänstesektorn har emellertid varit relativt omfattande under de senaste årens högkonjunktur. Över hälften av den totala ökningen av Sveriges fasta bruttoinvesteringar under perioden 2004-2008 förklaras av tjänstesektorns investeringar. Förra året uppgick investeringarna inom den privata tjänstesektorn till drygt 330 miljarder kronor och tillverkningsindustrins till 87 miljarder. Investeringarna fördelas på maskiner, inventarier, transportmedel, byggnader och övrigt, där bland annat programvaror ingår. Fördelningen på de olika typerna av investeringar varierar mycket mellan olika branscher.

När det gäller *bygginvesteringarna* började bostadsinvesteringarna minska under 2008 medan investeringarna i övriga byggnader och anläggningar fortsatte att öka. Vi räknar med att både offentliga och privata anläggningsinvesteringar ökar, med totalt omkring 10 procent både i år och nästa år. Bostadsbyggandet fortsätter däremot att minska med omkring 25 procent i år. Efterfrågan på nya bostäder har emellertid ökat i samband med de rekordlåga bolåneräntorna. Därmed har bostadspriserna stigit under de senaste månaderna. Efterfrågan på bostäder kommer sannolikt hållas uppe så länge bolåneräntorna förblir låga. Därmed kan bostadspriserna fortsätta att stiga något, vilket gynnar bostadsbyggandet nästa år. Ombyggnadsinvesteringarna väntas också öka, bland annat till följd av ROT-avdraget.

Anläggningsinvesteringarna dras upp av privata satsningar inom energisektorn, framför allt inom vindkraft- och kraftvärmeverk. Dessutom bidrar fortsatta offentliga infrastrukturinvesteringar till en ökning här. Regeringens satsning på infrastrukturområdet summerar till 11,5 miljarder. Enligt Sveriges Byggindustrier har regeringens så kallade närtidssatsning lyckats, då de berörda byggprojekten igångsatts redan under första halvåret i år. Ökningen av anläggningsbyggandet bidrar till att begränsa fallet i sysselsättningen inom byggindustrin, som bedöms uppgå till 10 000 under perioden 2009-2011, enligt vår prognos.

Lagerinvesteringarna drar enligt vår prognos ned Sveriges BNP-tillväxt mycket kraftigt i år, och ovanligt mycket i en lågkonjunktur, med hela 0,8 procentenheter av BNP-fallet på 4,5 procent. Senast Sveriges BNP-tillväxt drogs ned så mycket av lagerförändringen var 1996. Industrin har fortsatt att anpassa sina lager av insats- och färdiga varor till den extremt låga internationella efterfrågan i år. Vidare har partihandeln sålt av sina råvarulager och lager av maskiner och insatsvaror för industrin samt av byggvaror med mera. Dessutom har motorhandeln dragit ned lagren av nya bilar mer än vanligt, enligt SCB.

Lageravvecklingen ser ut att ha fortsatt in i september, eftersom industriproduktionen fortsatte att minska då. Det är osäkert när det blir dags för ett omslag till positiva bidrag från lagerförändringen. Flera indikatorer har talat för att industriproduktionen skulle börja öka någon gång efter sommaren, men än så länge syns det inte i statistiken för den faktiska utvecklingen till och med augusti. Vi räknar med att betydligt mindre omfattande lagerneddragningar under de närmaste två åren jämfört med föregående år kommer att bidra positivt till BNP-tillväxten, med sammanlagt 0,8 procentenheter 2010-2011.

Exporten från Sverige beräknas minska mycket kraftigt i år, med omkring 15 procent, vilket är ungefär lika mycket som Sveriges exportmarknad krymper enligt den internationella bedömning vi utgår ifrån. Att Sveriges export totalt sett därmed inte tappar exportmarknadsandelar i år förklaras av att tjänsteexporten knappt faller, endast med en procent. Däremot faller varuexporten med över 20 procent. Utvecklingen kan emellertid skilja sig betydligt mellan branscher. Det är framför allt den kraftiga nedgången för Sveriges fordonsexport som drar ned siffran för Sverige, medan vissa branscher hållit emot.

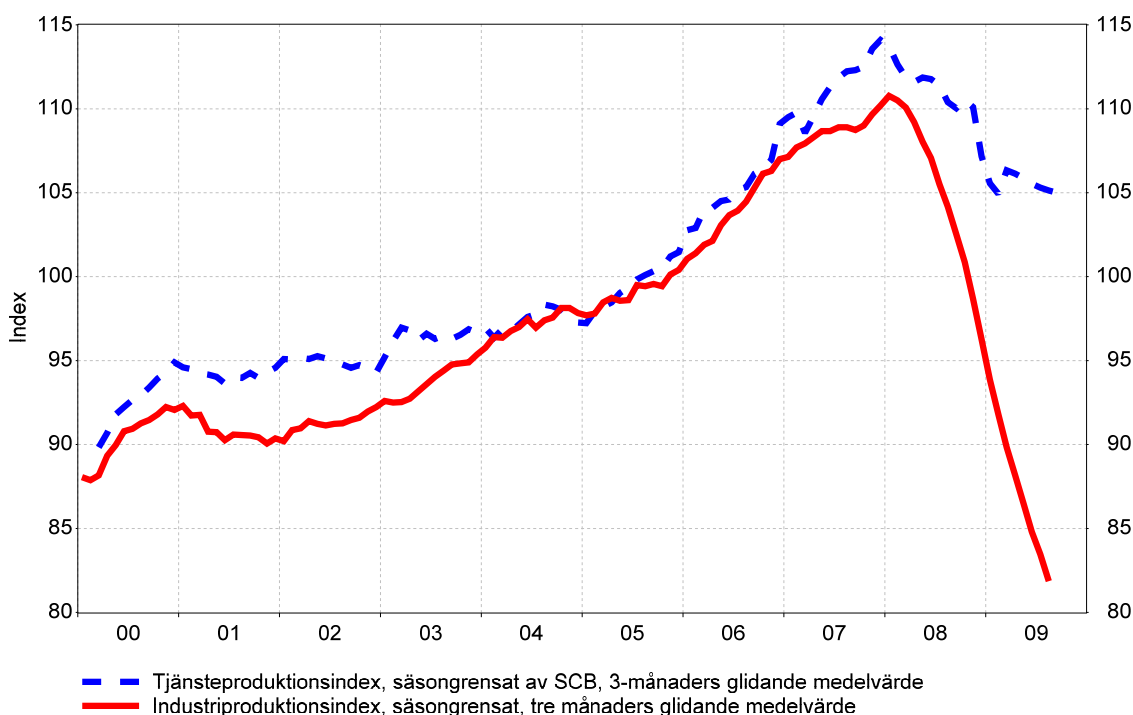
Exporten av forskning och utveckling ökade under första halvåret i år med 23 procent, och av övriga företagstjänster med 18 procent. Tjänsteexporten har för övrigt ökat snabbare än varuexporten under 2004-2008. Den snabbast växande delen av tjänsteexporten har varit data- och informationstjänster, men även övriga affärstjänster med mera har tagit fart. Dessutom har utländska besökares konsumtion i Sverige stigit, vilket också bidragit till den starkare utvecklingen av tjänsteexporten.

Importen till Sverige har minskat ännu mer än exporten i år, vilket i hög grad förklaras av de kraftigt fallande investeringarna, den fallande varuexporten och svaga hushållskonsumtionen. Utvecklingen för utrikeshandels netto (exporten minus importen) påverkar BNP-förändringen i mycket liten grad under prognosperioden, enligt vår bedömning, dvs. med endast någon tiondel per år.

6 Tillväxten i tjänstesektorn bärs upp av efterfrågan från flera sektorer

Det kraftiga fallet i industrins produktion och efterfrågan har drabbat tjänsteföretag som har industrin som huvudsaklig kund. Det gäller främst olika typer av företagstjänster, där varslen om uppsägning också varit störst inom tjänstesektorn. Men företagstjänster har inte enbart industrin som huvudsaklig ”kund”, utan har mött starkare efterfrågan från andra delar av ekonomin under den innevarande lågkonjunkturen. Det förklarar varför produktionen och sysselsättningen minskat i betydligt mindre grad inom tjänstesektorn under denna lågkonjunktur.

Diagram 7 Tjänsteproduktions- samt industriproduktionsindex, säsongrensat

Källa: SCB, Reuters EcoWin.

Det tycks finnas en missuppfattning att stora delar av tjänstesektorn är beroende enbart av industrins efterfrågan, och därmed dras slutsatsen att tjänstesektorn nu ska följa efter industrin med ett kraftigt fall i produktion och sysselsättning. Det stämmer emellertid inte med de faktiska förhållandena. Almega har noterat att tjänstesektorn denna gång är sist in i lågkonjunkturen och först ut ur den, tack vare ökad efterfrågan från andra sektorer än industrin. Tjänsteproduktionen har också varit mindre konjunkturkänslig och dessutom gynnats av flera finans- och penningpolitiska stimulanser. Samtidigt har industrins produktion fortsatt att minska i samband med den omfattande

lagerneddragning som vi nämnde tidigare. Därmed ligger tjänstesektorn nu före industrin i återhämtningen för produktionen.

Eftersom tjänsteföretag karaktäriseras av att i huvudsak ha personal som ”produktionskapital” är det svårare för dessa företag att dra ned på just humankapitalet för att öka produktiviteten. För att öka den behövs snarare ökad tillgång på kvalificerad arbetskraft som kan bidra till ökad produktivitet (se vidare från sid. 26).

Det har saknats en helhetsbild av vilka sektorer som ger upphov till jobb inom tjänstesektorn. Det finns emellertid statistik som ger klarhet⁵. Med dess hjälp kan man få fram hur många jobb som skapas i tjänstesektorn till följd av att olika branscher köper in tjänster som används i produktionen. Det kan handla om forskning och utveckling, IT-lösningar, organisatoriska lösningar, marknadsföring och så vidare. Ofta handlar det också om att produkterna får ett tjänsteinnehåll, som exempelvis programvara, en teknisk lösning eller design. Dessutom får man fram hur många som sysselsätts i tjänstesektorn för leveranser direkt till konsumtion, investeringar eller export, det vill säga till slutkund, eller i nationalräkenskapstermer ”slutlig efterfrågan”.

Genom att öka kunskapen om vilka branscher eller sektorer som väger tyngst när det gäller efterfrågan på tjänster blir det också lättare att följa hur tjänstesektorn påverkas av svagare tillväxt och efterfrågan i olika sektorer. Att exempelvis motorfordonsindustrin väger tyngst bland industribranscher när det gäller inköp av tjänster, talar för att den kraftiga produktionsneddragningen i motorfordonsindustrin vi sett under finanskrisen även kommer att påverka en stor del av tjänstesektorns underleverantörer.

Almega har tillsammans med Unionen analyserat sambanden mellan industrin och tjänstesektorn närmare i en rapport⁶, som konstaterar att industri- och tjänsteproduktionen blivit alltmer integrerad över tiden. Efterfrågan på industriprodukter har genererat alltmer jobb inom tjänstesektorn sett över de senaste decennierna.

Särskilt har sysselsättningen inom kunskapsintensiva tjänstebanscher ökat för leveranser av tjänster till industrin. Där ingår bland annat olika typer av företagstjänster, såsom forskning och utveckling, tekniska konsulter, IT-konsulter, organisations- och informationskonsulter, arkitekter med flera. Cirka 178 000 sysselsattes inom kunskapsintensiva tjänstebanscher år 2005 för leveranser till industrin, det vill säga av tjänster som används för produktionen av industriprodukter.⁷

Den typ av tjänster som i hög grad levereras till industrin är emellertid också användbara inom andra sektorer i ekonomin, exempelvis inom tjänstesektorns olika delbranscher i sig. Ett uttryck för detta är att den samlade branschen ”företagstjänster” (SNI 71-74) sysselsatte

⁵ Med hjälp av input-output-statistik från nationalräkenskaperna får man fram näringsstrukturen och relationerna mellan branscher.

⁶ *Det nya näringslivet - samspelet mellan industrin och tjänstesektorn*, författad av Almegas och Unionens chefsekonomer, Lena Hagman och Daniel Lind, december 2008.

⁷ Det senaste året för närvarande som det finns tillgång till denna typ av uppgifter, enligt input-output-data från SCB:s nationalräkenskaper.

omkring 450 000 personer år 2005⁸, varav efterfrågan på industrins produkter gav upphov till drygt en fjärdedel av denna sysselsättning.⁹ Följaktligen genererades nästan tre fjärdedelar av sysselsättningen i företagstjänstbranschen av efterfrågan från andra sektorer än industrin samt av efterfrågan från exportmarknaden.

Vilka sektorer genererar jobb i tjänstesektorn?

Industrins inköp av tjänster för sin produktion genererade cirka 10 procent av jobben i tjänstesektorn (inklusive sysselsatta i offentlig sektor) år 2005, medan tjänstesektorns egen efterfrågan på tjänster för sin produktion genererade nästan dubbelt så många jobb i tjänstesektorn, se tabell 4.

Tabell 4 Vilka sektorer skapar sysselsättning i tjänstesektorn?

	Tjänstesektorn		Företagstjänster	
	År 2005		År 2005	
	Antal	procent	Antal	procent
	sysselsatta		sysselsatta	
Andel som sysselsätts för leveranser till:				
Gruv- och tillverkningsindustrin	317741	10,1	120864	27,0
Byggindustrin	33891	1,1	12064	2,7
Tjänstesektorn	608224	19,3	206106	46,1
varav:				
företagstjänster	97708	3,1	48658	10,9
Post och telekom	23596	0,8	9747	2,2
banker, försäkringsbolag	17908	0,6	7911	1,8
utbildning	45409	1,4	10332	2,3
sjukvård, omsorg	66677	2,1	19657	4,4
handel	97722	3,1	36367	8,1
rekreation, kultur	28430	0,9	7018	1,6
övriga	254369	8,1	76162	17,0
Slutlig efterfrågan	2184044	69,5	107866	24,1
(konsumtion, investeringar, export)				
		100,0		100,0

Källa: SCB, (nationalräkenskaperna, input-output-data avseende år 2005).

⁸ Enligt senaste nationalräkenskaperna uppgick sysselsättningen till 446 900 inom denna bransch 2005.

⁹ Detta enligt den senaste input-output-statistiken från nationalräkenskaperna som avser år 2005.

Den största källan till sysselsättning i tjänstesektorn som skapas av efterfrågan på tjänster som insatsfaktor i produktionen är alltså tjänstesektorn i sig. Drygt 19 procent av sysselsättningen i tjänstesektorn genererades med andra ord av efterfrågan på tjänster som insats i produktionen av tjänster år 2005.

Sammantaget genererades alltså cirka 30 procent av jobben i tjänstesektorn som en följd av olika branschers inköp av tjänster som insats i deras produktion. Följaktligen så skapades resten av jobben i tjänstesektorn, det vill säga 70 procent av sysselsättningen, som resultat av efterfrågan från privat och offentlig konsumtion, samt investeringar eller export.

Sambanden mellan företagstjänster och industrin är starkare än mellan industrin och tjänstesektorn i övrigt. Industrins efterfrågan på företagstjänster betyder alltså mer för sysselsättningen inom denna bransch än för tjänstesektorn som helhet.

Gruv-, tillverknings- samt byggindustrin genererade nära 30 procent av sysselsättningen inom företagstjänster år 2005. En ännu större andel av sysselsättningen inom företagstjänster, 46 procent, skapades av efterfrågan från tjänstesektorn i sig, se tabell 4. Denna statistik speglar företagens verklighet, då efterfrågan från en rad branscher inom tjänstesektorn, förutom industrin, skapar jobb och tillväxt inom företagstjänster. Branschen i sig köper också in tjänster från företag inom branschen, som ju består av en rad olika typer av företagstjänster.¹⁰ Företagstjänster används mer eller mindre i samtliga tjänstebanscher. Denna typ av tjänster används relativt mycket inom både företagstjänster och inom handeln.

Dessutom är ungefär en fjärdedel av arbetskraften inom företagstjänster sysselsatta för leveranser direkt till slutlig efterfrågan, där exporten fått allt större betydelse. Företagstjänsterna har en relativt större exportandel än tjänstesektorn totalt. Exportandelen har också vuxit över tiden. Detta gäller inte minst för branschen forskning och utveckling samt datakonsultbranschen.¹¹ Under 2000-talet är det exporten av data- och informationstjänster som vuxit snabbast inom tjänsteexporten totalt. Denna del av exporten har mer än fyrdubblats sedan år 2000, och takten ökade särskilt under de senaste tre åren.¹² I år svarar den samlade tjänsteexporten för en tredjedel av den totala exporten.

Man kan också göra en uppdelning på hur stor andel av en bransch eller sektors produktion som går till förbrukning i andra branscher, samt direkt till konsumtion, investeringar eller export. Av den totala användningen av tjänstesektorns produktion går drygt 40 procent till förbrukning i olika branscher. Vidare går nära 13 procent till

¹⁰ I branschen företagstjänster ingår här bl.a. företag inom juridik, ekonomi, forskning och utveckling, IT, arkitekt- och teknisk konsultverksamhet, reklam, bemanning, resetjänster, säkerhet och bevakning m.m.

¹¹ Se vidare rapporten *Det nya näringslivet – samspelet mellan industrin och tjänstesektorn*, Almega och Unionen, december 2008, sid. 32.

¹² Se Exportrådets rapport *Tjänsteexporten – den snabbast växande sektorn i svensk ekonomi*, oktober 2009, Mauro Gozzo.

export, drygt 40 procent till konsumtion och knappt tre procent till fasta bruttoinvesteringar, se tabell 5. Detta enligt de strukturer som rådde år 2005.¹³ Företagstjänster har en större tyngd på produktion av tjänster som insats i andra branschers produktion, samt en större exportandel samt andel av produktionen som går till investeringar. Cirka 16 procent av produktionen gick till export medan drygt 55 procent gick till användning inom produktionen i Sverige år 2005.

Tabell 5 Andelar av total användning, procent

	Tjänstesektorn	Företagstjänster
Bruttoproduktion branschvis	43,8	55,3
Export	12,9	16,2
Hushållens konsumtion	25,4	12,6
Offentlig konsumtion	15,2	1,6
Investeringar	2,6	14,4
	100,0	100,0

Källa: SCB, input-output tabell för 2005, nationalräkenskaperna.

¹³ Input-output-tabeller tas fram för vart femte år och de senaste avser således år 2005. Insatsstrukturerna och användningens fördelning på produktion och slutlig användning förändras normalt över tiden, men sker gradvis. Vissa år kan emellertid avvika mer än vanligt, och det ideala vore att oftare få uppdaterade input-output-tabeller, helst för varje år.

7 Nyheter på arbetsmarknaden

De första tecknen på att en kraftig inbromsning på arbetsmarknaden var att vänta var de snabbt stigande varslen förra hösten. De började öka i september 2008 för att mer än fördubblas i oktober, till cirka 19 500 varslade. Därefter fortsatte varslen att ligga högt, i snitt på drygt 19 000 under fjärde kvartalet. Under hela 2009 har varslen däremot trappats ned gradvis. Dessutom har många av varslen dragits tillbaka, enligt Arbetsförmedlingen.

I september i år var omfattningen av varslen något lägre än i september förra året, den månad som varslen som sagt började ta fart. I år uppgick de i september till knappt 8000 varslade och i oktober var antalet ännu lägre, cirka 5700. Under högkonjunkturåren 2003-2007 låg varslen i genomsnitt på 4 300 per månad. De minskade varslen i år talar för att de faktiska personalneddragningarna nästa år bör bli mindre omfattande än i år. Det finns flera andra indikatorer som också talar för detta. Exempelvis KI:s konjunkturbarometer, som senast i oktober visade att det är betydligt färre företag som nu räknar med personalneddragningar än tidigare.

Det som utmärker varselvågen från förra hösten är att industrin dominerat, och har svarat för cirka 45 procent av alla varsel i genomsnitt, räknat för hela perioden september 2008-september 2009. Varslen inom tjänstesektorn har i genomsnitt svarat för 37 procent av varslen, och inom denna sektor är det framför allt företagstjänster som drabbats, och har svarat för nära 15 procent av alla varsel. Samtidigt är det just företagstjänster som hållit uppe sysselsättningen ovanligt länge under lågkonjunkturen. Under första kvartalet i år steg fortfarande sysselsättningen där, med nära 17 000 personer enligt nationalräkenskaperna. Under andra kvartalet kom första nedgången, men den var marginell, då antalet sysselsatta inom branschen var endast 600 färre än ett år tidigare.

Sysselsättningen i Sverige har överraskat med att inte falla kraftigare under innevarande lågkonjunktur. Nivån på sysselsättningen var fortfarande hög under tredje kvartalet 2008. Först under fjärde kvartalet kom en mer markerad nedgång från föregående kvartal. Medan efterfrågan inom tjänstesektorn hållit sig relativt väl uppe har industrin drabbats betydligt hårdare av den kraftiga nedgången i efterfrågan på exportmarknaderna.

Antalet sysselsatta inom industrin var 70 000 färre under andra kvartalet i år jämfört med ett år tidigare, enligt nationalräkenskaperna. Fallet har ändå varit mindre än vad man kunnat förvänta mot bakgrund av den kraftigt fallande produktiviteten i industrin i år, eller med andra ord de kraftigt fallande intäkterna per arbetad timme. Särskilda krisavtal mellan parterna inom industrin har slutits lokalt på företag, som inneburit sänkta arbetskraftskostnader under en begränsad tid genom förkortad arbetstid för att undvika uppsägningar och risk för produktionsstörningar längre fram. Dessa avtal speglar att det blivit svårare att förlora personal som är svår att ersätta och svår att få tag på då konjunkturen är god.

Det talar för att det inte längre finns någon stor arbetskraftsreserv för industrin som sedan lätt kan anställas då konjunkturen väl vänt uppåt igen. Under de senaste årens högkonjunktur har arbetsstyrkan fortsatt att minska inom industrin, med nära 44 000 personer mellan 2003 och 2007, vilket hör samman med ökad specialisering, så kallad outsourcing, effektivare arbetsorganisation och högre kompetens och produktion per anställd. Samtidigt har den globala finanskrisen som startade på allvar sommaren 2007, medfört exceptionellt stora inkomstförluster och dessutom försvårat företagets finansiering genom kreditåttstramning från banker och andra långgivare. Industrin har trots allt tvingats dra ned kraftigt på personal för att överleva.

Inom tjänstesektorn har sysselsättningen däremot hållits uppe bättre än väntat, trots att framförallt företagstjänster drabbats av minskad efterfrågan från industrin. Förklaringen till den begränsade nedgången hittills inom tjänstesektorn är att flera av dess delbranscher mött relativt god efterfrågan från andra sektorer än industrin. Kunskapsintensiva branscher har dels varit mindre konjunkturkänsliga, såsom IT-branschen, medan delar av exempelvis teknikkonsultbranschen gynnats av både privata och offentliga investeringar i stora infrastrukturprojekt. Vidare har tjänsteproduktion som riktar sig till hushållen gynnats av ökad efterfrågan på exempelvis livsmedel, fastighetsmäklartjänster, sällanköpshandel med mera.¹⁴

Tabell 6 Antal sysselsatta, tusental personer

	2008	2009	2010	2011	2009-2011
	Sysselsatta, tusental	Förändring, tusental:			
Varubranscher	1135	-86	-43	-4	-133
Industri	719	-77	-40	-3	-120
Byggbranschen	284	-8	-2	0	-10
Tjänstebranscher	1987	-15	-11	-9	-35
Stat	232	-3	1	0	-2
Kommuner	1095	-20	-5	1	-24
Hushållens idéella organisationer	112	1	1	0	2
Totalt	4560	-123	-57	-12	-192

Källa: SCB (nationalräkenskaperna), Almega.

Att sysselsättningen inom tjänstesektorn hållit sig uppe så väl genom lågkonjunkturen har också överraskat, för produktiviteten har fallit även inom tjänstesektorn under de senaste tre åren. Detta förklaras i högre grad av att framförallt kunskapsintensiva företag snarare upplevt ökad brist på högkvalificerad arbetskraft under en stor del av perioden, vilket hållit tillbaka produktionstillväxten. Särskilt denna typ av företag har också svårare att dra ned på personalstyrkan, eftersom produktionen bygger på humankapitalet som karaktäriseras av allt högre kompetens. Den kvalificerade arbetskraft som utgör en

¹⁴ Se vidare Almegas tjänsteindikator från augusti 2009, som kan hämtas från www.almega.se

relativt stor andel av produktionen i dessa branscher är även här svår att ersätta och få tag på. Tjänsteföretagen kan sägas ha särskilt svårt att dra ned på sitt ”produktionskapital”, eftersom deras i huvudsak består av denna kvalificerade arbetskraft, som i allt högre grad behövs för att kunna möta efterfrågan.

Även inom Almega har vi överraskats av att sysselsättningen inom tjänstesektorn ännu inte fallit mer. Vår tidigare bedömning i april var att den skulle minska med cirka 60 000 inom näringslivets tjänstesektor under perioden 2009-2010. Den oväntat snabba vändningen för produktion och efterfrågan inom tjänstesektorn i år, och utvecklingen på arbetsmarknaden hittills samt en rad indikatorer över den fortsatta utvecklingen, har lett till att vi nu räknar med en betydligt mindre nedgång i sysselsättningen i tjänstesektorn framöver. Vår prognos är att sysselsättningen i den privata tjänstesektorn minskar med totalt 35 000 under 2009-2011, medan industrins minskar med 120 000. Totalt beräknas sysselsättningen minska med nära 200 000 under hela perioden. Det är betydligt mindre än de flesta prognosmakare efter sommaren räknat med. Exempelvis räknade regeringen i september med ett motsvarande fall på nära 300 000.

Personalneddragningarna bedöms leda till att produktiviteten kommer att börja öka, se tabell 7 nedan. Den har nu fallit sedan 2007, och 2008 visade nästan samtliga branscher inom tjänstesektorn minskad produktivitet, med undantag för utbildning, hälso- och sjukvård inom näringslivet. Där ökade produktionstillväxten starkt, med 7 procent, medan antalet arbetade timmar ökade med drygt 6 procent. Det gav därmed en produktivitetsökning på 0,7 procent. För övrigt föll produktiviteten kraftigast inom hotell- och restauranger, finanssektor samt företagstjänster förra året.

Tabell 7 Produktivitetstillväxten¹⁵ i svensk ekonomi, procentuell förändring

	Prognoser:					
	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Totala produktionen (BNP)	2,6	-0,8	-1,3	-1,0	1,2	2,3
Näringslivet	3,8	-1,0	-2,3	-2,9	2,3	2,7
Varuproducenter	5,5	-0,4	-2,8	-5,9	3,6	4,0
Tillverkningsindustrin	9,3	0,4	-3,3	-10,0	6,2	6,1
Byggindustrin	0,4	-0,8	-2,8	1,6	1,0	1,5
Tjänsteproducenter	2,6	-1,4	-2,0	-1,2	1,5	1,8
Parti- och detaljhandel	1,9	-0,6	-1,2			
Hotell och restaurang	-2,0	-5,4	-2,9			
Transport och kommunikation	2,9	-0,2	-1,0			
Kreditinstitut och försäkringsbolag	3,5	1,3	-1,9			
Fastigheter, företagstjänster	2,3	-2,8	-3,0			
Utbildning, hälso och sjukvård m.m.	-0,7	-4,6	0,7			

Källa: SCB (nationalräkenskaperna) samt prognoser från Almega.

¹⁵ Produktivitetstillväxten mäts här som förändringen av förädlingsvärdet dividerad med förändringen av antalet arbetade timmar. Utvecklingen för förädlingsvärdet och arbetade timmar är kalenderkorrigerade.

Nästa år räknar vi med att näringslivets produktivitet ökar med 2,3 procent, vilket är en klart lägre takt än under den starka produktivitetstillväxten från mitten av 1990-talet till och med 2006, som låg på 3,4 procent per år i genomsnitt.

Produktiviteten på lite längre sikt kommer främst bero på utvecklingen av investeringarna i både human- och realkapital, men även på investeringar i så kallat immateriellt kapital, för att kunna uppnå varaktigt högre tillväxttal, (se vidare sid. 27-32). På kort sikt räknar vi med att industrins produktivitet börjar öka med drygt 6 procent per år, medan tjänstesektorn ökar långsammare, med 1,5 respektive 1,8 procent per år 2010-2011.

Vi räknar också med att fler söker sig till utbildningar så länge arbetsmarknaden förblir svag, vilket gör att fler lämnar arbetskraften. Dessutom ökar andelen som går i pension. Vi räknar med att arbetskraften minskar med omkring 30 000 under de närmaste två åren. Det innebär att antalet arbetslösa inte ökar lika mycket som sysselsättningen minskar. Den öppna arbetslösheten ligger hittills i år på 8,3 procent i genomsnitt. Almegas bedömning är att den kommer att stiga till 8,5 procent av arbetskraften i år, och toppa på 9,5 procent 2011.

8 Fallet Sverige – vad ligger bakom den fallande produktiviteten?

Konjunkturinstitutets (KI) senaste prognos i augusti för Sveriges ekonomi de närmaste åren förutsätter en mycket kraftig ökning av produktiviteten i näringslivet, och därmed även en kraftig minskning av kostnadstrycket för företagen och en återhämtning av vinsterna, trots fortsatt låga prisökningar.

Produktiviteten i näringslivet bedöms öka med hela 5,4 procent nästa år och med ytterligare 3,1 procent 2011. Därmed skulle arbetskostnaderna per producerad enhet kunna minska med totalt 4,2 procent under de närmaste två åren. Haken är bara att KI systematiskt överskattat produktivitetstillväxten i sina prognoser sedan år 2006, och det grovt. KI har faktiskt systematiskt räknat med en stigande produktivitetstillväxt för det närmaste året, men har tyvärr överraskats tre år i rad av fortsatt fallande produktivitet.

KI har i sina augustiprognoser sedan 2006 överskattat produktivitetstillväxten i näringslivet det närmaste året med i genomsnitt hela fyra procentenheter per år. Almegas bedömning är att produktiviteten i näringslivet nästa år kommer att öka med drygt 2 procent, vilket skulle innebära att arbetskostnaden per producerad enhet minskar i mycket liten grad, om arbetskostnaderna ökar med 1,8 procent nästa år, som KI räknar med. Därmed kommer vinstläget att vara fortsatt ansträngt. Det som talar för detta är att vi räknar med att sysselsättningen faller i betydligt mindre grad under de närmaste åren än vad KI räknar med. (En förutsättning för den starka ökningen av produktiviteten i KI:s prognos är en mycket kraftigare personalneddragning).

Almegas bedömning är att företagens försäljning och vinstmarginaler kommer att hållas nere av den tröga återhämtningen i ekonomin samt fortsatt kreditåstramning. Det medför att sysselsättningen knappast kommer att börja öka snabbt framöver. Dessutom möter företagen en allt hårdare konkurrens från omvärlden, som resulterat i en allt tuffare prispres.

Samtidigt förutspår vi att problemen sen tidigare med att hitta tillräckligt med högkvalificerad arbetskraft,¹⁶ särskilt inom kunskapsintensiva branscher, kommer att återvända i samband med att efterfrågan börjar stiga, vilket åter kommer att hålla tillbaka tillväxten i näringslivet, och därmed även produktiviteten.

¹⁶ Efterfrågan på högkvalificerad arbetskraft har stigit särskilt under 2000-talet, vilket gäller i synnerhet högteknologisk industri och kunskapsintensiva tjänster. Det avspeglas av att högkvalificerad arbetskraft ökat sin andel av det totala antalet arbetade timmar. Andelen ligger till och med högre inom företagstjänster i Sverige än inom el- och optikindustrin, som inom industrin är en av de branscher som har den högsta andelen högkvalificerad arbetskraft.

Det saknas forskning om vad produktivetsfallet beror på

Prognoser över produktivetsutvecklingen kan nu ifrågasättas också mot bakgrund av att det saknas analyser och forskning om varför produktiviteten fallit tre år i rad i svensk ekonomi. Att inte en rad forskare huggit tag i utmaningen att identifiera alla förklaringsfaktorer är förunderligt, men det hänger ju också på att forskarna tilldelas resurser för detta.

Hur som helst är kontrasten slående, hur Sverige gått från att ha haft en av de snabbaste ökningstakterna av produktiviteten bland EU-länderna från mitten av 1990-talet, till att ha en klart sämre produktivetsutveckling jämfört med EU-området från och med år 2007.

OECD:s databas över produktivetsutvecklingen i respektive OECD-land visar att produktiviteten fortfarande ökade, om än i svagare takt, i både EU samt OECD totalt under 2007-2008, medan den föll i Sverige, se diagram 8 nedan. Diagrammet visar också att ökningstakten för Sveriges produktivitet började avta redan från och med år 2003.

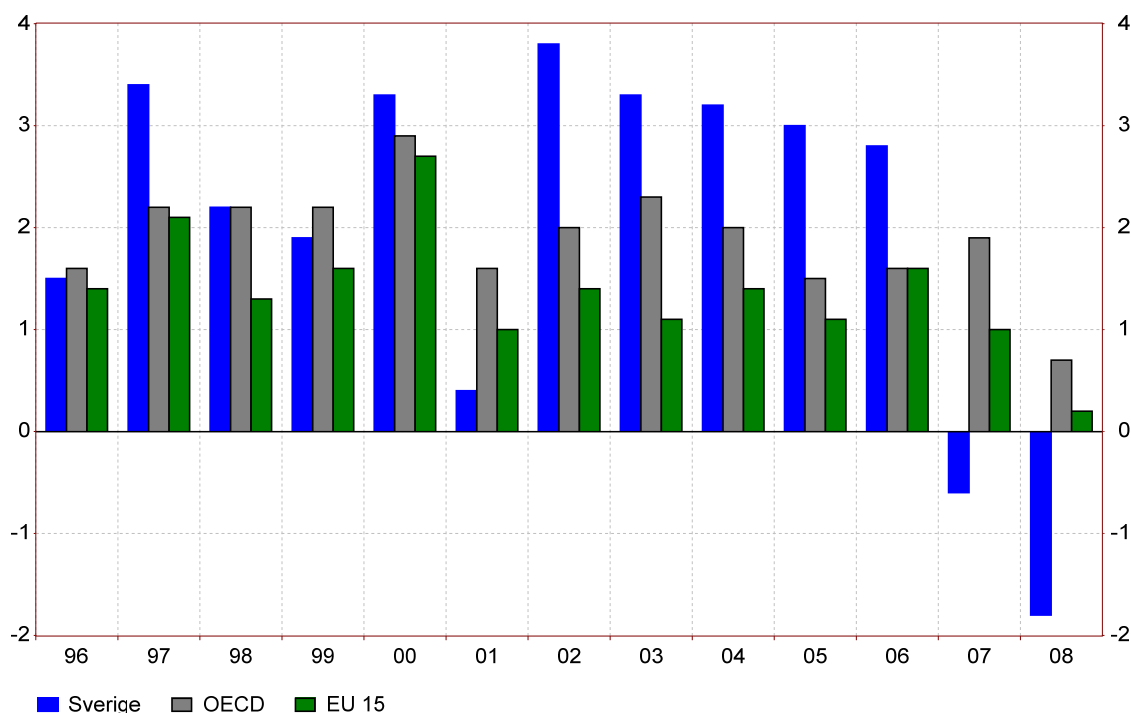
Det saknas ännu beräkningar av de olika faktorer som påverkat utvecklingen av Sveriges produktivitet under åren 2006-2009. Denna typ av beräkningar, där produktivetsförändringen delas upp i olika faktorer som kan förklara den, brukar benämnas ”tillväxtbokföring”.¹⁷

Det finns emellertid beräkningar så långt som till och med 2005¹⁸, som visar att produktivetsstillväxten inom svensk industri fortfarande var hög under perioden 2000-2005 och ökade något inom företagstjänster jämfört med de föregående sex åren, se tabell 8 nedan. Däremot märks redan under 2000-2005 att användning av IT och övrigt kapital bidrog i mindre grad till produktivetsökningen jämfört med 1994-1999. Däremot bidrog en allt högre andel kvalificerad arbetskraft till den ökade produktiviteten under den senare perioden, och i synnerhet inom företagstjänster.

¹⁷ Tillväxtbokföring kommer från den engelska benämningen *Growth Accounting*, där produktivetsförändringen delas upp på förklaringsfaktorer, såsom bidrag från det produktionskapital och den arbetskraft som används. Dessutom ingår en resterande komponent, som brukar benämnas multifaktorproduktivitet (MFP), där alla övriga förklaringsfaktorer, som inte fångats in separat, ingår.

¹⁸ Se exempelvis EUKLEMS databas över s.k. tillväxtbokföring (Growth and Productivity Accounts), som är resultatet av ett forskningsprojekt, finansierat av EU-kommissionen. Databasen över tillväxtbokföringen sträcker sig hittills till och med år 2005. I november 2009 kommer en uppdatering med data till och med år 2007.

Diagram 8 Produktivitetstillväxten i Sverige, EU-15 samt OECD, procentuell förändring

Ny forskning¹⁹ har dessutom kommit fram till att en stor del av den starka produktivitetstillväxten under perioden 1995-2004 förklaras av så kallade *immateriella investeringar*, såsom forskning och utveckling, design, marknadsföring, företagsledning och arbetsorganisation. Det som inom företag brukar kallas ”strategiskt kapital” eller ”kunskapskapital”. Dessa investeringar motsvarar ofta inköp av sådana tjänster från företag som specialiserat sig på sådan produktion, alltså såsom forskning och utveckling, design, marknadsföring, organisationslösningar och så vidare. Nära hälften av hela produktivitetstillväxten i näringslivet under 1995-2004 förklaras av investeringar i denna typ av immateriellt kapital.

Frågan är hur de immateriella investeringarna utvecklats efter 2004. Den fallande produktiviteten under de senaste åren gör att farhågorna ökar om att dessa investeringar tappat tempo. Redan efter millennieskiftet mattades de av. Edquist forskning visar också att bidraget från immateriella investeringar till produktivitetstillväxten har minskat om vi jämför perioden 2000-2004 med 1995-2000.

Är det så att investeringarna i faktorer som drog upp produktivitetstillväxten under 1995-2004 trappats ned under senare år och nu i hög grad förklarar varför produktiviteten fallit så länge och så djupt? Har investeringarna i högkvalificerad

¹⁹ Se Harald Edquist, IFN, september 2009, *Can Investment in Intangibles Explain the Swedish Productivity Boom in the 1990s?*

arbetskraft, immateriella investeringar, i IT och annat produktionskapital varit för låga under senare år? Har det därmed hållit tillbaka tillväxten och försämrat konkurrenskraften? Hur mycket av den negativa utvecklingen kan förklaras av konjunkturen och hur mycket beror på strukturella hinder, såsom föråldrat produktionskapital med mera? Svaren måste sökas genom kvalificerad forskning. Det räcker inte att ha hypoteser.

De senaste årens utveckling har brutit mot tidigare mönster genom att produktiviteten fallit under en så lång period, och vi behöver mer kvalificerade svar på vad som ligger bakom. Än så länge finns ett antal spridda hypoteser, som borde testas med kvalificerad forskning. Om vi visste svaren skulle beslutsfattare lättare kunna hitta lösningar på vilken typ av åtgärder som behövs för att skapa de bästa förutsättningarna för en återgång till hög produktivitetstillväxt och förbättrad konkurrenskraft.

EU:s forskningsprojekt för produktivetsanalys²⁰ framhåller exempelvis betydelsen av att i högre grad använda högkvalificerad arbetskraft samt investera i informationsteknologi inom tjänstebranscher, vilket ”appear the most successful policy avenues for European productivity revival”.²¹ Forskningen som också visat att immateriella investeringar bidragit särskilt starkt till den höga produktivitetstillväxten i näringslivet under 1995-2004, ger också en fingervisning om betydelsen av att även i fortsättningen satsa på denna typ av investeringar, utöver investeringar i fysiskt kapital. Ett liknande budskap kommer från de 50 mest snabbväxande teknikföretagen i Sverige, där bland annat IT-företag och företag inom bioteknik- och läkemedel ingår. I en enkätundersökning svarar de 50 företagen att god tillgång på kvalificerad arbetskraft från högskolor och universitet varit en av de viktigaste faktorerna bakom deras tillväxt.²²

²⁰ Forskningsprojektet har finansierats av EU kommissionen och resulterat i uppbyggnaden av en omfattande databas, EU KLEMS Growth and Productivity Accounts. Forskning utifrån den data som samlats in har framför allt bedrivits vid Groningen Growth and Development Centre vid Groningen universitet.

²¹ Citat från rapporten EU KLEMS Growth and Productivity Accounts: Overview November 2007 Release, Timmer, Mahony, van Ark.

²² Se rapport om Sweden Technology Fast 50, Deloitte, oktober 2009.

Tabell 8 Produktivitetstillväxten uppdelad på delkomponenter

Tillverkningsindustrin procentuell förändring	Genomsnitt 1994-1999	Genomsnitt 2000-2005
Produktionstillväxten (förädlingsvärdet i fasta priser)	8,3	4,8
arbetade timmar	1,3	-0,9
Produktivitetstillväxt	6,9	5,7
Bidrag till produktivitetstillväxten:		
arbetskraftens sammansättning	0,3	0,4
IT-kapitaltjänster	0,7	0,3
övriga kapitaltjänster	2,2	0,8
TFP (residual)	3,9	4,2
Företagstjänster procentuell förändring	Genomsnitt 1994-1999	Genomsnitt 2000-2005
Produktionstillväxten (förädlingsvärdet i fasta priser)	5,6	3,6
arbetade timmar	5,0	1,2
Produktivitetstillväxt	0,6	2,3
Bidrag till produktivitetstillväxten:		
arbetskraftens sammansättning	0,0	0,6
IT-kapitaltjänster	1,7	0,6
övriga kapitaltjänster	1,9	1,2
TFP (residual)	-3,0	-0,1
Källa: EUKLEMS, september 2009.		

Även finanskrisen får effekter på de närmaste årens produktions- och produktivitetstillväxt

Det finns också forskning som visar att djupa finanskriser får effekter på produktionsnivå och tillväxt under flera år efter krisen. IMF illustrerar detta i sin senaste *World Economic Outlook*. Produktionen per capita faller normalt kraftigt under de inledande tre åren av finanskris för att därefter ligga kvar på den lägre nivån under de närmaste fem åren. Samtidigt faller investeringarna kraftigt under krisen, vilket leder till att värdet på produktionskapitalet faller per sysselsatt (kapitalstocken tappar i värde med normala avskrivningar och åldrande produktionskapital som maskiner, programvaror med mera). Enligt IMF faller investeringarna med hela 30 procent i förhållande till trenden för investeringarna innan krisen. Detta ras påverkar produktivitetens utveckling, då bidraget från det åldrande produktionskapitalet minskar. Efter en inledande nedgång i den totala faktorproduktiviteten går återhämtningen långsamt mot trenden innan krisen. Detta förklaras främst av att produktionsresurserna gradvis används mer effektivt per sysselsatt, medan sysselsättningsgraden ligger kvar på en lägre nivå jämfört med innan krisen. Sammanfattningsvis förklaras en stor del av produktionstappet efter bankkriser av fortsatt svag arbetsmarknad (lägre sysselsättning än innan krisen), långsammare uppbyggnad av produktionskapital via investeringar samt lägre produktivitetstillväxt. Därför spelar också strukturella åtgärder via den ekonomiska politiken stor roll för utvecklingen på medellång sikt, det vill säga under de närmaste fem åren.

Diagram 9 Hur brukar produktionen utvecklas efter en finanskris?
Utveckling i förhållande till trenden innan krisen

